

КАМ'ЯНІ КОМПЛЕКСИ ВЕРХНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОЇ СТОЯНКИ БУЖАНКА 2. ВАРІАНТИ ВИКОРИСТАННЯ СИРОВИНИ

ВСТУП

Регіон Середнього Подесення багатий на стоянки верхнього палеоліту. Одними з найпівденніших стоянок Середнього Подесення є стоянки, виявлені біля с. Бужанка Коропського р-ну Чернігівської обл. (Рис. 1). Дані стоянки розташовані приблизно на 25 км. південніше Мізинської стоянки.

Про знахідки в значній кількості великих кісток монтона, а також і кременів біля сіл Бужанка і Вишеньки, що розташоване в 4-х км нижче Бужанки інформація

була відома ще до Другої світової війни (Абрамова, 1930, с.76; Рудинський, 1931, с.150).

У 1961 році Ю.Г. Колосовим була знайдена стоянка Бужанка 1. Вона займала високий правий берег Десни в 1 км нижче села. На момент відкриття стоянка майже повністю була знищена повенями Десни (Бачинский, Колосов, 1963, с. 556-559; Колосов, 1965а, с. 324-326; Ступак, 2006, с.74-76).

У 2003 році в даному регіоні була виявлена нова стоянка Бужанка 2. Вона розташована безпосередньо в центрі села Бужанка і займає низинну ділянку мису,

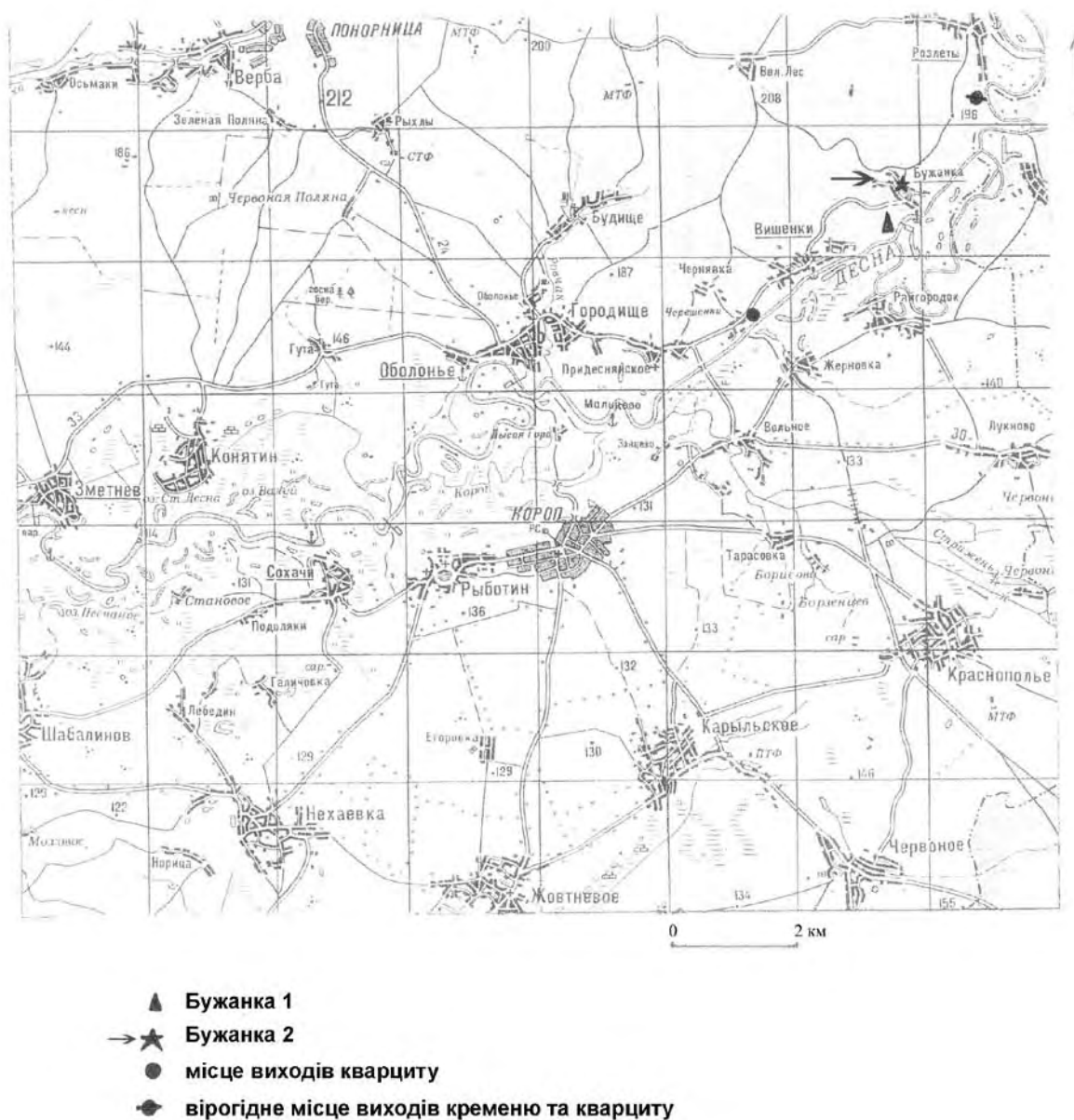

Рис. 1. Карта розташування стоянок Бужанка 1 і 2 та місце виходів кварциту і вірогідне місце виходів кременю та кварциту

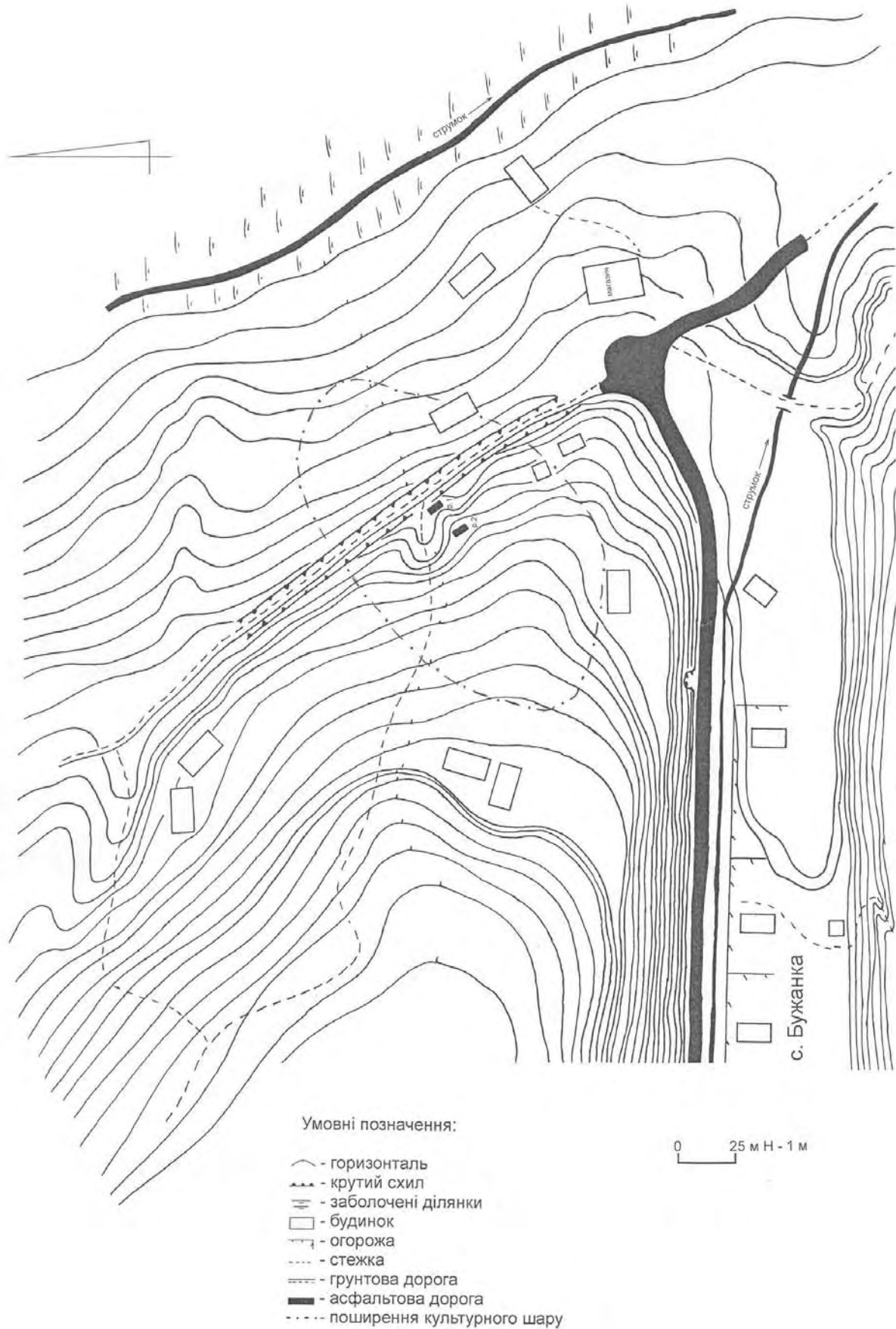

Рис. 2. Топографічний план розташування стоянки Бужанка 2 (за О. Коротею та Є. Осадчим).

що розташований у верхів'ї давньої балки, між двома її рукавами, яка прорізала правий берег Десни (Рис. 2). З півночі і заходу стоянка закрита від вітру більш високими ділянками тераси Десни. Від самої ріки вона знаходиться на відстані приблизно 1 км. Від стоянки Бужанка 1, вона знаходиться на відстані трохи більше 1 км.

Весною 2003 року під час грейдерних робіт на ґрунтовій дорозі по вул. Мельниківка мешканцями села були виявлені кістки мамонта. Як повідомили місцеві селяни через інтенсивне розмивання дороги весною, грейдерні роботи на ній проводились ледь не кожен рік. Саме в результаті їх проведення рівень дороги суттєво понизився порівняно з рівнем денної поверхні і майже зрівнявся з рівнем культурного шару стоянки. На окремих ділянках культурний шар даними роботами був пошкоджений. (Ступак, 2005, с. 40-53; 2006, с. 74-85).

СТИСЛА ХАРАКТЕРИСТИКА КУЛЬТУРНИХ ШАРІВ

Протягом польових робіт 2003 та 2006 рр. були виявлені і досліджені два культурні шари – верхній та нижній. В розкопі 2007 року над верхнім шаром, на трьох квадратних метрах, виявлений ще один рівень залягання культурних решток. Поки його співвідношення з верхнім шаром не є чітко визначеним. Не виключено, що це окремі два шари, що утворились з невеликим проміжком часу. Можливо це культурні рештки верхнього шару, які сповзли з більш високих ділянок давньої поверхні стоянки. До даних матеріалів нами використовується робоча назва верхній шар 1.

Знахідки верхнього шару 1 залягали в лесі вище верхнього шару на 1-14 см. Верхній шар 1 складався переважно з не значної кількості фрагментів мамонтових (*Mammuthus primigenius*) кісток та кам'яних артефактів. Стан збереженості кісток подібний до стану збереженості кісток з верхнього шару. Цікавими є знахідки в даному шарі анатомічної групи лівої задньої кінцівки вовка (*Canis lupus*) та фрагменту черепа ведмедя (*Ursus sp.*) (Тут і надалі визначення д-ра Стефана Піана (Франція).

Матеріали верхнього шару досліджені на площі 13 кв.м. На частині квадратів верхній шар залягав безпосередньо під поверхнею дороги і на окремих ділянках був пошкоджений грейдерними роботами. Давня поверхня на якій лежать знахідки верхнього шару має нахил з заходу на схід, що відповідає конфігурації мису на якому розташована стоянка. Товщина культурного шару як правило не перевищує 5-6 см. Матеріали як правило залягають «у одну знахідку». Він складається переважно з кісток мамонта та їх фрагментів, кісткового вугілля і кам'яних виробів (Фото 1). Окрім кісток мамонта виявлені фрагменти бивня. Вироби з бивня представлені лише медіальним фрагментом невеличкого вістря (Ступак, 2005, рис. 5.1; 2006, рис. 3.1).

Окрім мамонтових кісток у верхньому шарі виявлені кістки вовка (*Canis lupus*), лисиці або песця (*Alopex*

lagopus/Vulpes vulpes), ведмедя (*Ursus sp.*) та північного оленя (*Rangifer tarandus*).

Верхній шар багатий на знахідки вохри. Також в ньому були виявлені шматочки крейди, та фрагменти белемнітів.

У південній частині розкопу зафіксована западина, походження якої ще не зрозуміло. В ній сконцентрована значна частина великих кісток мамонта.

З верхнім же шаром пов'язана яма 1, що розташована у північній частині розкопу (Фото 2). Вона має підокруглі контури. Стінки слабо нахилені до дна ями. Її максимальний діаметр – 145-155 см, глибина – 55-60 см. Збереженість кісток в ямі 1 така ж, як кісток з верхнього шару 1 та верхнього шару. Зв'язок ями 1 з нижнім шаром поки ніяким чином не простежений.

Основне заповнення ями 1 складають великі кістки мамонта, в першу чергу це шелепи та ребра, а також бивні та їх фрагменти, більшість з яких мають сліди обробки, переважно поздовжнього членування. Окрім мамонтових кісток в ямі 1 виявлені кістки лисиці або песця (*Alopex lagopus/Vulpes vulpes*), вовка (*Canis lupus*), а також дистальна фаланга ведмедя (*Ursus sp.*). Значною кількістю представлені кам'яні знахідки. Також в ямі були виявлені фрагменти вохри, крейди та белемнітів.

З ями 1 походить радіокарбонова дата, зроблена по трубчастій кістці молодого мамонта – 14350 ± 60 BP, GrA-38555.

Нижній шар відокремлений від верхнього стерильним прошарком товщиною від 10 до 32 см і відрізняється від нього значно меншою потужністю, характером знахідок і планіграфією. Він досліджений на площі 10 кв. м.

Судячи по відмітках глибин знахідок нижнього шару відчувається, що давня поверхня на якій вони лежать, як і та на якій лежать знахідки верхнього шару мала нахил з заходу на схід. Матеріали, як і верхнього шару, залягають «у одну знахідку».

Фауністичні рештки з нижнього шару представлені кістками мамонта які мають гіршу збереженість, за рахунок чого їх легко відрізнити від кісток верхніх шарів. Також з цього шару походить платівка з бивня та фрагмент бивня із слідами обробки. Кісткове вугілля представлено лише кількома фрагментами. Кам'яний комплекс представлений переважно кременем.

КАМ'ЯНІ КОМПЛЕКСИ

В усіх шарах використовувався кремій типовий деснянський жовтовий чорного або темно-сірого кольору, іноді з світло-сірими цятками. Як правило кремій не патинований. Точне розташування покладів цього кременю в безпосередній близькості від стоянки нам не відомо. Але, згідно повідомлень місцевих мешканців, уламки крем'яних конкрецій знаходили приблизно в 4 км північніше стоянки, біля с. Розлети.

Кварцит, зустрінутий в усіх шарах, має переважно

сірий колір різних відтінків – від темно-сірого до світло-сірого. Використаний на стоянці кварцит мав плитчасту форму. Виходи такого кварциту, схожого по кольору, формі і якостях з кварцитом, який використовувався на стоянці Бужанка 2 виявлені нижче по Десні, в 6 км від с. Бужанка. Також, по повідомленню місцевих мешканців, кварцит знаходили біля с. Розлети, там же, де і кремій.

У всіх трьох шарах виявлений аргіліт (визначення д.г.н. К. Деревської). Він має сіро-зелений колір. Поклади аргіліту відомі біля Десни, на відстані менш ніж кілометр від стоянки.

З верхнього шару 1 походить 133 кам'яні знахідки. Серед них 64 (48,1%) крем'яні, 68 (51,2%) кварцитових та 1 (0,7%) з аргіліту.

До виробів з вторинною обробкою належить кінцева скребачка на платівці (Рис. 4, 3) та проксимальна частина платівки з ретушню.

Типологічно серед кам'яних знахідок переважають лусочки. Їх знайдено 45 крем'яних та 53 кварцитових. Якщо їх не враховувати то серед 35 кам'яних знахідок переважають крем'яні – їх 19 (54,2%). Кварцитових -15 (42,8%), аргілітових – 1 (3%).

Серед крем'яних артефактів платівки та вироби з вторинною обробкою на платівках складають 14 (73,6%). Серед кварцитових знахідок платівки становлять – 7 (46,7%).

Найбільший інтерес являють матеріали з верхнього шару. Всього тут виявлено 5764 кам'яні знахідки: 2384 (41,3%) крем'яні, 3354 (58,1%) кварцитові та 26 (0,4%) аргілітові.

Типологічно серед кам'яних артефактів переважають лусочки. Їх 1758 крем'яних, 2815 кварцитових і 12 аргілітових. Якщо їх не враховувати то серед 1179 виробів крем'яні складають 626 (53,1%), кварцитові – 539 (45,7%) і аргілітові – 14 (1,2%).

Серед крем'яних знахідок платівки та вироби з вторинною обробкою на платівках складають 395 (63%). Більшість цілих крем'яних платівок мають довжину менше 5 см. Переважають платівки та їх фрагменти шириною 5-12 мм.

Серед кварцитових знахідок платівки складають 275 (51%). Вони більш масивні, ніж крем'яні. Цілих кварцитових платівок менше, ніж крем'яних. По наявним цілим зразкам та по частині фрагментів платівок видно, що вони в середньому були довші за крем'яні. Ширина більшості кварцитових платівок та їх фрагментів – 8-17 мм. Серед знахідок з аргіліту платівок всього дві (14,3%).

Виробів з вторинною обробкою – 54, що становить (4,6%). Серед них 53 крем'яні і лише 1 кварцитова. Найбільшу групу серед знятих складають елементи оснащення металної зброї. Вістер, прямокутників та їх уламків – 36 (Рис. 3, 1-30). Вони виготовлялись за допомогою дрібної стрімкої та напівстрімкої ретуші, яка не заходила глибоко в тіло платівки і як правило не сильно змінювала обриси заготовок. Застосування напівстрімкої вентральної ретуші використане лише в двох випадках

(Рис. 3, 14). Для вістер типовим є розташування бойової частини на дистальній частині заготовки (Рис. 3, 16, 25-30). Більшість прямокутників є атиповими. Для них, як і для більшості вістер, характерним є збереженість відбивного горбка (Рис. 3, 11, 12, 14, 17, 20-24).

Різців та їх уламків виявлено 13. Серед них домінують (8 прим.) бічні діагонально- та опуклоретушні на платівках (Рис. 3, 31, 32, 34, 35; 4, 5, 6, 7). Один серед них комбінований з кутовим (Рис. 3, 35). Серед них – 3 примірники. Два з них виготовлені на платівках (Рис. 4, 4) один – на відщепі (Рис. 4, 9). Ще два екземпляри різців представлені кутовим на уламку кременю та фрагментованим.

Скребачки представлені 1 крем'яною на платівці (Рис. 3, 33) та кварцитою, виготовленою на уламку (Рис. 4, 10). Вірогідно, з верхнім, або ж верхніми шарами пов'язані дві кінцеві скребачки, виявлені на ділянках стоянки, пошкоджених дорогою (Рис. 4, 1, 2).

Також до виробів з вторинною обробкою належать діагонально тронкована платівка (Рис. 4, 8), відщеп з ретушню та невизначений фрагмент зняття.

По своїм особливостям комплекс зняття верхнього шару і особливо елементи оснащення металної зброї, найбільш подібний до комплексів пам'яток типу Межиричі (Нужний, 2002, с.64, 65; Комаг, Kornietz, Nuzhnyi, Pean 2003, р. 264-265). Враховуючи, що пам'ятки зі схожим типом індустрії розташовані більш ніж на 100 км південніше, Бужанка 2 є найбільш північною стоянкою з подібною індустрією.

Нуклеуси представлені 9 крем'яними та 5 кварцитовими. Серед 9 крем'яних 6 одноплощадкові (Рис. 5, 1, 2, 4-7) та 3 двоплощадкові (Рис. 5, 3; 6, 1, 2). Серед одноплощадкових 5 відносяться до торцевих (Рис. 5, 1, 2, 4-6). Серед двоплощадкових – два торцевих (Рис. 5, 3; 6, 1). По більшості нуклеусів видно, що вони сформовані на уламках кременю. На їх робочих поверхнях переважають мікроплатівчаті негативи. Бічні поверхні на окремих нуклеусах несуть сліди їх формування.

Серед кварцитових нуклеусів 3 одноплощадкових, кинутих на ранній стадії розколювання (Рис. 6, 5), 1 двоплощадковий біпоздовжній (Рис. 6, 3) та 1 двоплощадковий біпоздовжньо-суміжний (Рис. 6, 4). Для кварциту характерним є розколювання з торця плити. Робочі поверхні несуть негативи відщепів та більш широкі платівчаті негативи, ніж на крем'яних нуклеусах.

Крем'яні вироби представлені: платівками реберчастими і платівками формування та підправок поверхонь нуклеусів з іншими типами огранки – 42, сколами підживлення площадок – 6, сколами поперечної підправки нуклеусів – 2, платівками та їх уламками – 306, відщепами – 171, пренуклеусами – 1, уламками нуклеусів – 5, уламками кременю – 2, різцевими сколами – 29.

Серед кварцитових знахідок – платівок реберчастих і платівок формування та підправок поверхонь нуклеусів з іншими типами огранки – 40, сколів підживлення площадок – 3, платівок та їх уламків знятих з нуклеусів

Фото. 1. Стоянка Бужанка 2. Ділянка Верхнього культурного шару біля ями 1.

Фото. 2. Стоянка Бужанка 2. Яма 1.

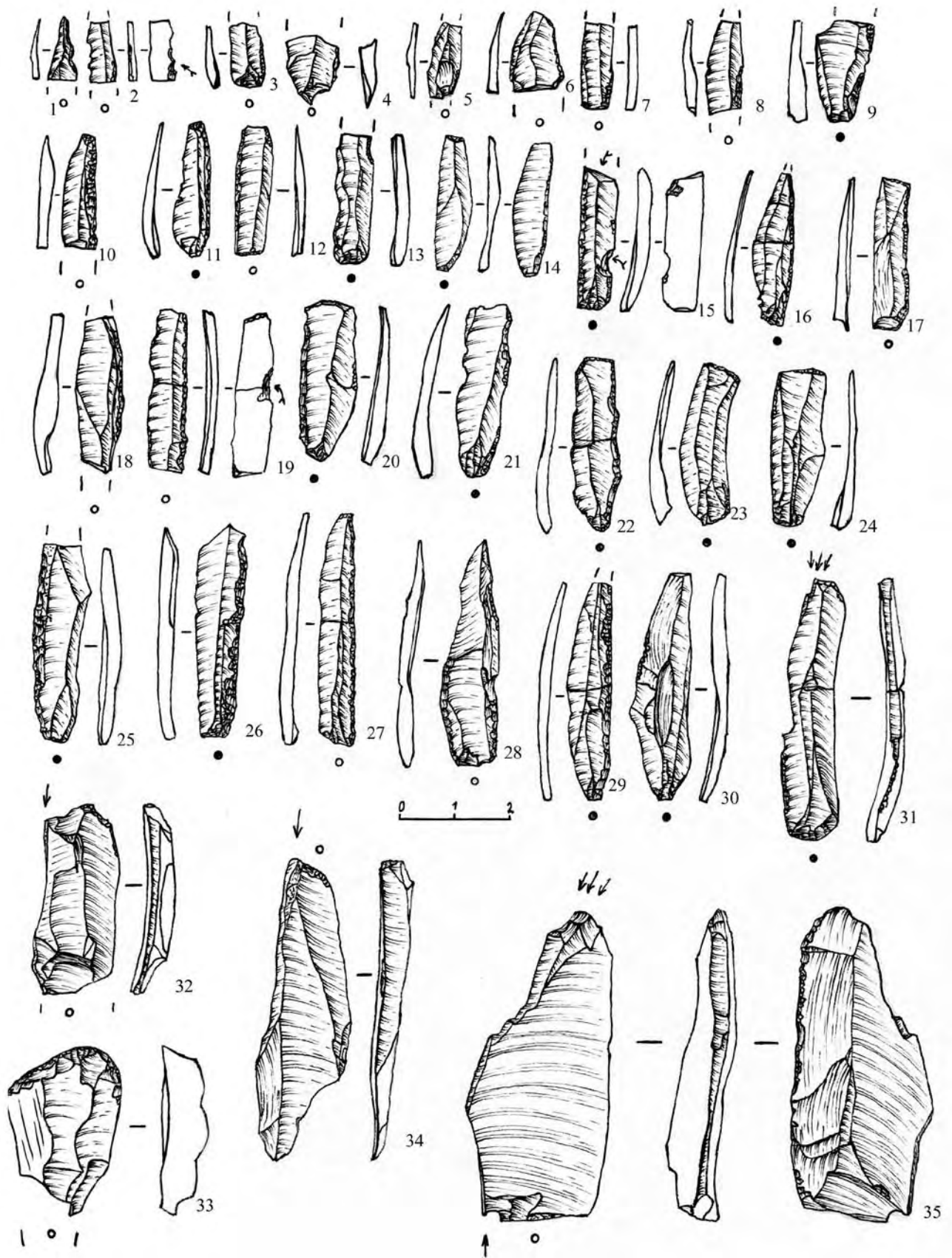

Рис. 3. Стоянка Бужанка 2. Верхній шар. Мікроліти – 1-30, різці – 31, 32, 34, 35, скребачка – 33.

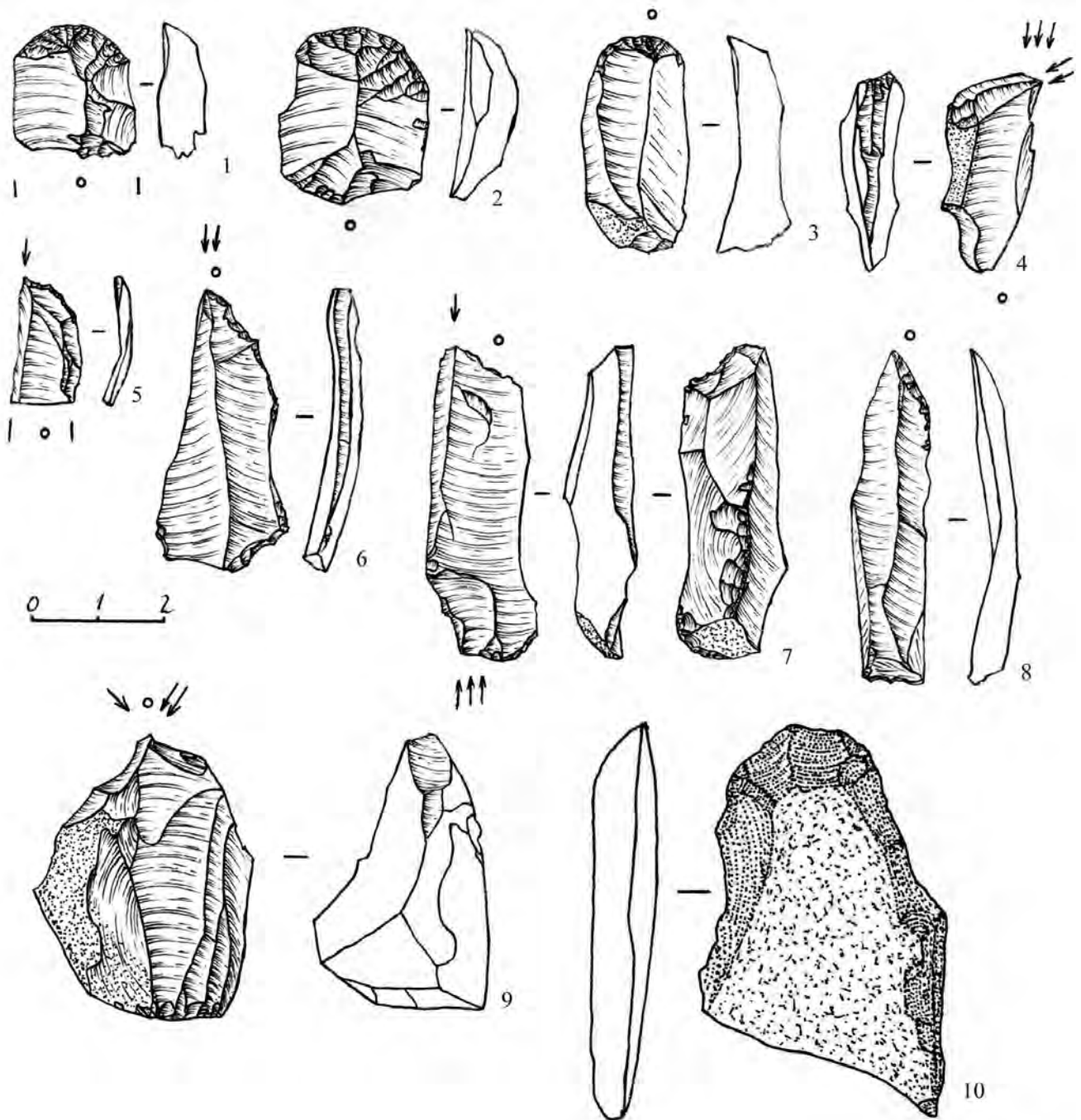

Рис. 4. Стоянка Бужанка 2. Скребачки, знайдені не *in situ* – 1, 2, скребачка з верхнього шару 1 – 3, різці з верхнього шару – 4-7, 9, діагонально тронкована платівка з верхнього шару – 8, скребачка з верхнього шару – 10.

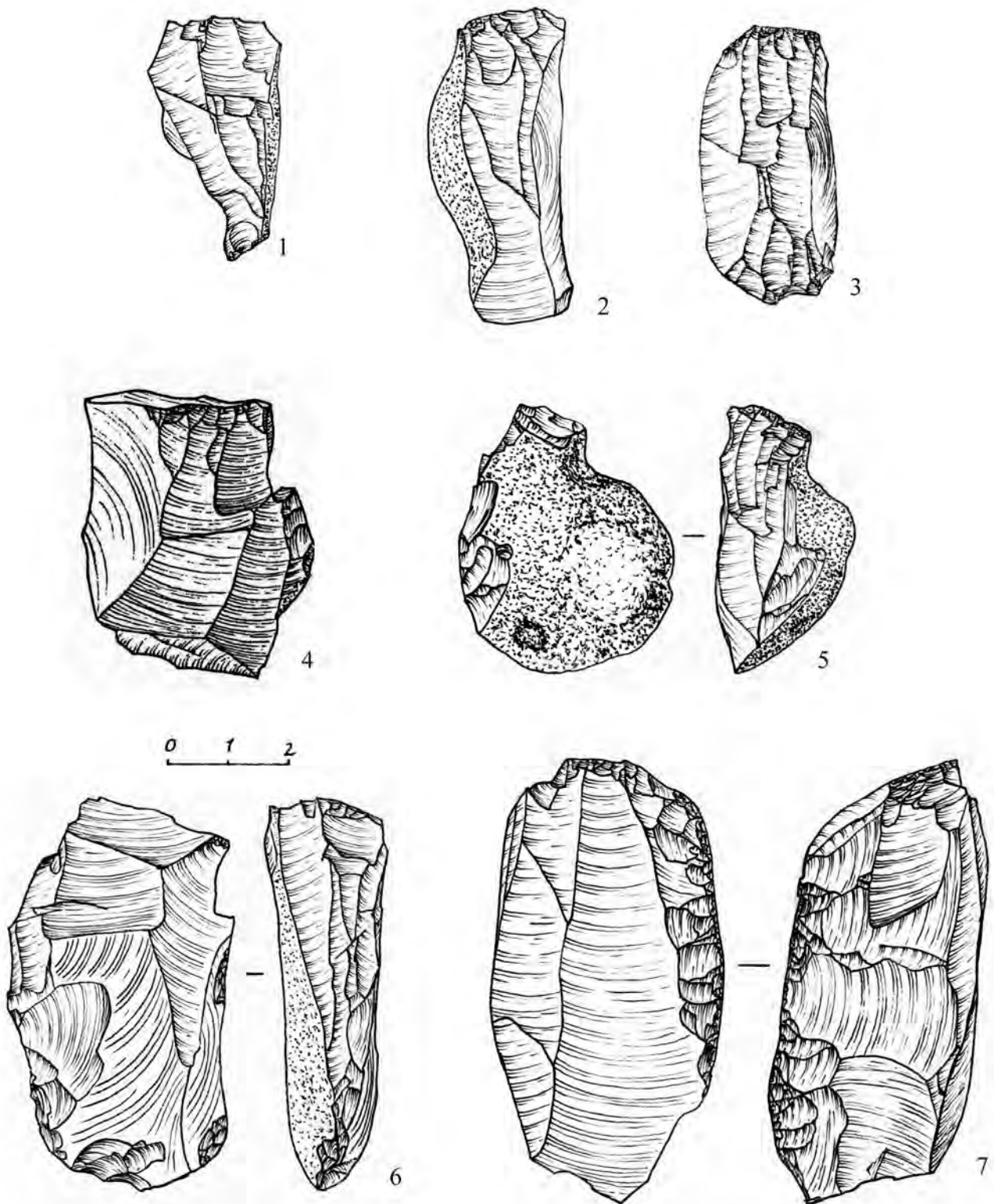

Рис. 5. Стоянка Бужанка 2. Верхній шар. Нуклеуси одноплощадкові – 1, 2, 4-7, нуклеус двоплощадковий біпоздовжній – 3.

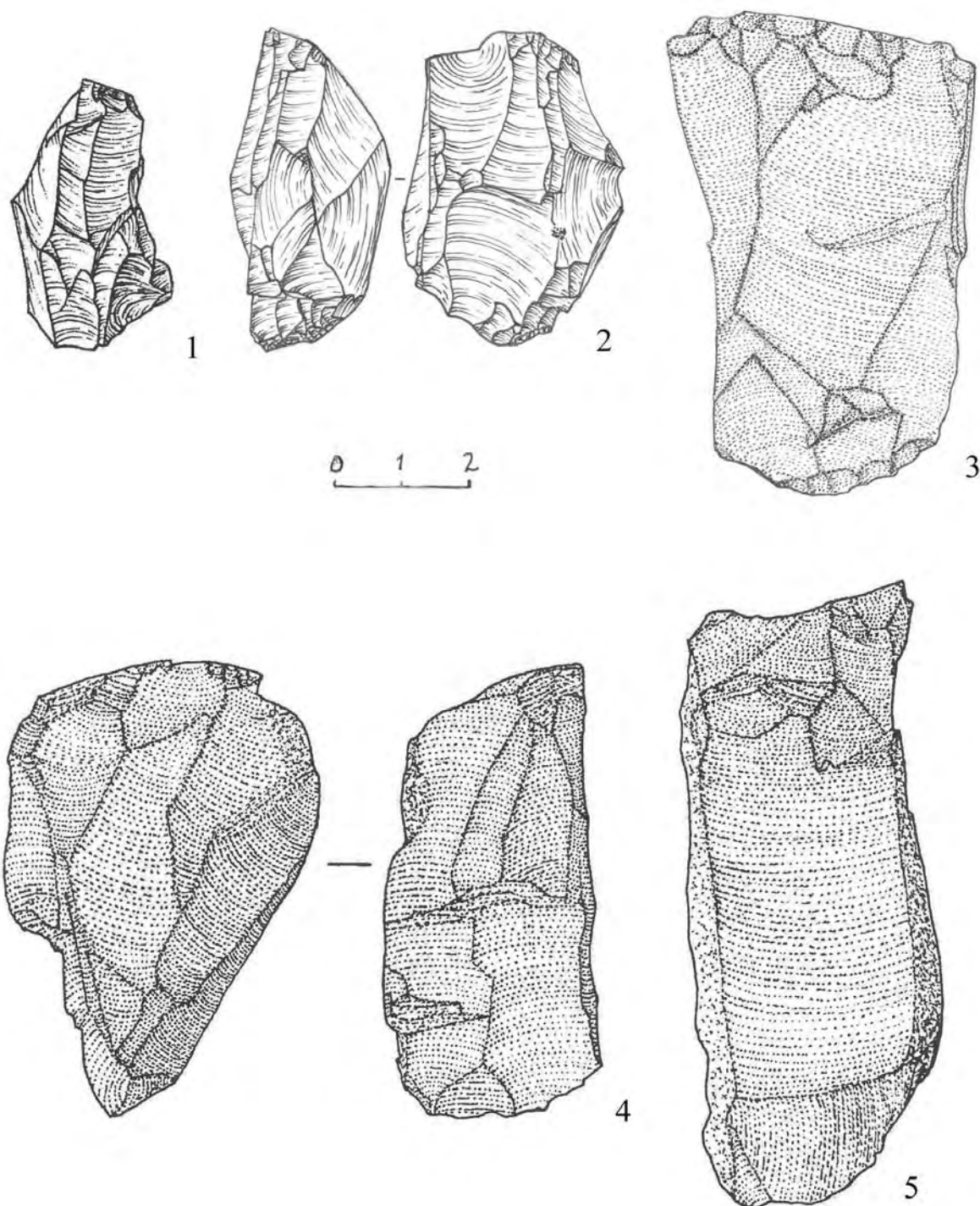

Рис. 6. Стоянка Бужанка 2. Верхній шар. Нуклеуси двоплощадкові біпоздовжні – 1-3, нуклеус двоплощадковий біпоздовжньо-суміжний – 4, нуклеус одноплощадковий – 5

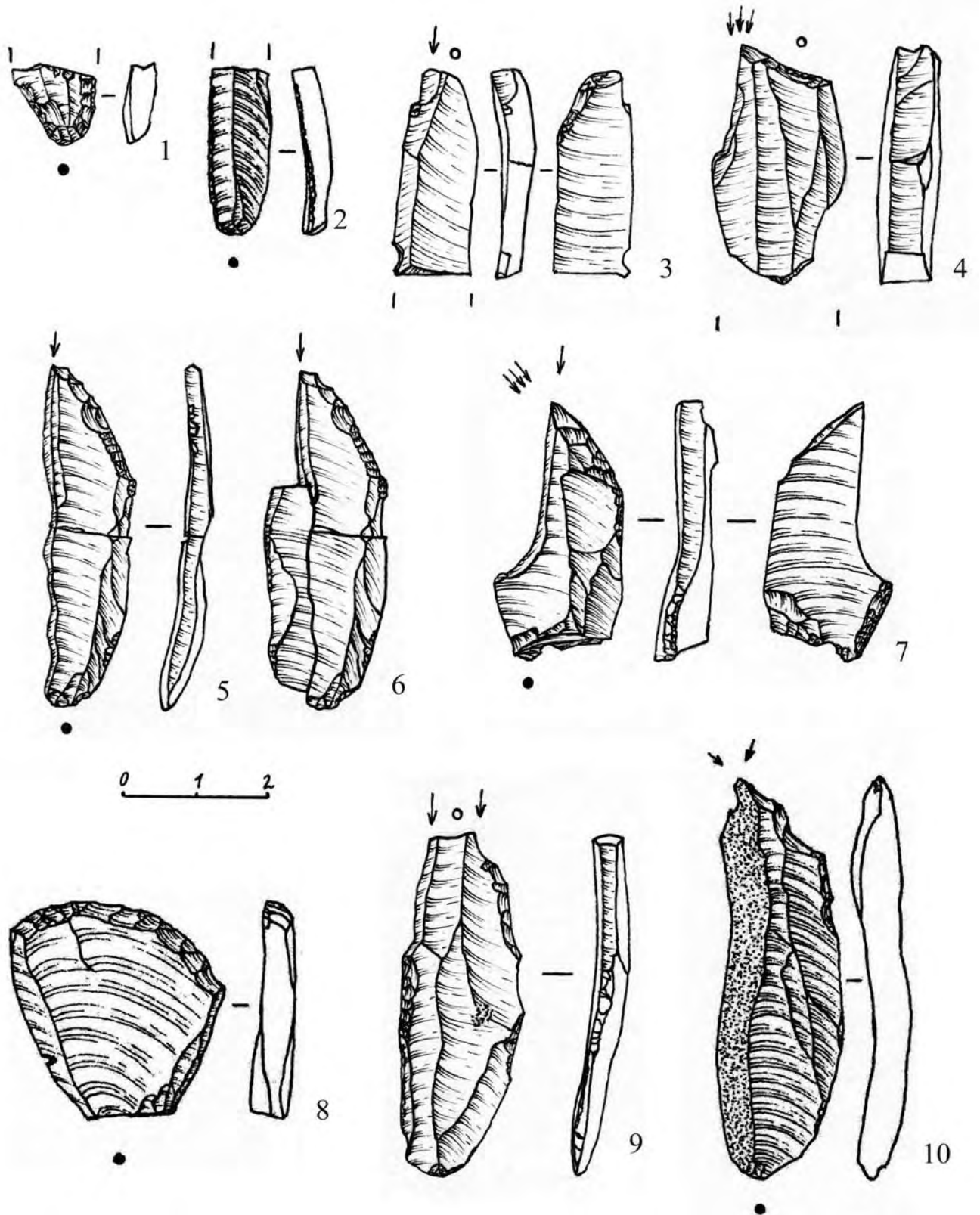

Рис. 7. Стоянка Бужанка 2. Нижній шар. Мікроліти – 1, 2, різці – 3-7, 9, 10, скребачка – 8.

– 235, відщепів – 226, уламків кварциту – 3. Серед знахідок з аргіліту – 1 реберчаста платівка, 1 фрагмент платівки та 12 відщепів.

У нижньому шарі виявлено 127 кам'яних знахідок. Домінують крем'яні – їх 120 (94,5%), кварцитових – 5 (3,9%), аргілітових – 2 (1,6%).

Типологічно домінують лусочки. Серед крем'яних знахідок їх – 92, серед кварцитових – 3. Аргіліт представлений тільки двома лусочками.

Без врахування лусочок, серед 30 кам'яних артефактів переважають крем'яні – 28 (93,3%). Серед них платівки та вироби з вторинною обробкою на платівках складають – 17 (60,7%). Кварцит представлений лише двома відщепами, серед яких один з ретушню.

Виробів з вторинною обробкою знайдено 11 (36,7%). Усі окрім відщепу з ретушню виготовлені з кременю. Мікроліти представлені 2 фрагментами платівок з притупленим краєм (Рис. 7, 1, 2). Різців – 6. Усі виготовлені на платівчастих заготовках. Три з них бічні (Рис. 7, 3-6), два – серединні (Рис. 7, 7, 10) і один – кутовий (Рис. 7, 9). Також до виробів з вторинною обробкою, виготовлених з кременю, належить скребачка на відщепі (Рис. 7, 8) та платівка з ретушню.

Платівки представлені одною поздовжньо-реберчастою та 7, знятими з нуклеусів. Відщепів та різцевих сколів знайдено по 5 примірників.

ВИСНОВКИ

Таким чином, Бужанка 2 є найбільш північною стоянкою з крем'яним комплексом, подібним до комплексів

типу Межирічів. Звичайно даний висновок стосується в першу чергу матеріалів більш дослідженого верхнього шару. Що стосується матеріалів верхнього шару 1 та нижнього шару, то безумовно вони належать до епігравецького часу. Нажаль не значна кількість знарядь не дає можливості для точного визначення їх культурної приналежності. Вірогідніше за все, що вони є однотиповими з матеріалами верхнього шару. Але це питання для майбутніх досліджень.

В усіх трьох шарах кам'яні комплекси складаються з трьох видів сировини: кременю, кварциту і аргіліту.

Стоянка Бужанка 2 є єдиною стоянкою в басейні Середнього Дніпра, в кам'яних комплексах якої доля кварциту сягає більше 40%. На інших стоянках цього регіону його частка не досягає і 10%. Високий відсоток використання кварциту у верхньому шарі 1 та верхньому шарі, вірогідно пов'язаний з тим, що частини крем'яної сировини, яка постачалась на стоянку була переважно невеличких розмірів. Їх об'єму вистачало для виготовлення основних типів знарядь, але об'єм крем'яних конкрецій не дозволяв отримувати в потрібній кількості платівки великих розмірів. Саме на поповнення даної категорії виробів було спрямоване використання кварциту.

Домінування кременю у кам'яному комплексі нижнього шару вірогідно слід пояснити специфікою дослідженої ділянки. Присутність в усіх шарах невеличкої долі аргіліту вірогідніше за все пояснюється близькістю розташування його покладів до стоянки. Не виключено, що окремі частини аргіліту потрапляли на стоянку під час транспортування на неї кременю і кварциту, де після апробації частина аргіліту відбраковувалась.

Abstract

D.V. STUPAK

THE STONE INDUSTRY OF THE UPPER PALAEOLITHIC SITE BUZHANKA 2: THE RAW MATERIAL EXPLOITATION

In 2003 year in Middle Desna region was discovered new Epigravettian site Buzhanka 2. Typologically tool complex of Upper layer is closely to Mezhirich type of industry. Thus, Buzhanka 2 is more northern site within this type of industry. The Upper layer 1 and Lower layer belong to Epigravettian techno-complex. Unfortunately, the little number of tools doesn't give possibility for more exact cultural definition. The Upper layer is dated for 14350 ± 60 BP, GrA-38555.

The stone assemblages from all layers are subdivided on three raw material groups: flint, quartzite and argillite. The

very big percentages of quartzite in Upper layer 1 (42,8%) and Upper layer (45,7%) probably is resulted by the on-site transportation of small blocks. The volume of flints blocks was enough to produce the main types of tool, but the size of flint nodules does not give the possibility for big size and number of blades. That is why, the big size of blades were done from quartzite.

In Lower layer the predomination of flint can be explain by specific character of investigated part of site. Probably, blocks of argillite transported on the site with blocks of other kind raw materials and, after testing, were not used.